

Náhradná starostlivosť – od exklúzie k inklúzii

ABSTRACT: Škoviera Albín, *Foster care – from exclusion to inclusion* [Opieka zastępcza – od ekskluzji do inkluzji]. Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej, nr 3, Poznań 2013. Pp. 127–133. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2721-2. ISSN 2300-391X.

Writer raise an issue on inclusion and exclusion in three different levels. The first level represents fulfilling child's individual needs, the second level is about protection of other children's interests and needs. Third level stands for actual social context with its own possibilities and limits. Writer points out the fact that ideology and its proclamations often don't match the applied professional solution. Experts face the pressure of political ambitions. Author gives several particular examples of "segregation" of – Romany (gypsy) ethnic minority, mentally disadvantaged children, disadvantaged children of intact population, international adoption. The writer is convinced that child in foster care is a part of whole children assembly and it is not appropriate to narrow the search for the optimal solution only for the child in foster care.

KEY WORDS: inclusion, exclusion, Roma ethnicity, foster care

Úvod

Je zřejmé, že v súčasnosti sú otázky spojené s inklúziou resp. s exklúziou v oblasti pomáhajúcich profesií nie len problémom odborným, ale majú svoj politický rozmer. Napriek tomu, že práve ideologizácia inklúzie je jej veľmi dôležitým aspektom, v predkla-

danom texte sa ním nebudeme hlbšie zaoberať. Vo vzťahu k náhradnej rodinnej a inštitucionálnej starostlivosti o dieťa vyňaté z jeho biologickej rodiny má exklúzia dve roviny.

- Prvá rovina je spojená so samotným aktom vyňatia dieťaťa z rodiny, ktorý má charakter exklúzie. Štandardne predsa do svojej biologickej rodiny dieťa patrí. K vyňatiu dieťaťa by malo dôjsť len vtedy, keď napĺňanie jeho základných biologických, psychologických a sociálnych potrieb je vážne narušené alebo bezprostredne ohrozené. Je do istej miery paradoxné, že na to, aby sme dieťaťu zabezpečili optimálnejšie prostredie pre jeho vývin, narušíme aj tú časť napĺňania psychologických a sociálnych potrieb, ktoré boli v pôvodnom prostredí vcelku priaznivo saturované (napr. emocionálna a sociálna väzba na starých rodičov a kamarátov, známe prostredie).

- Druhá rovina je spojená so samotnou rodinou. Typickým znakom rodín, z ktorých sú deti vyňaté, je totiž ich sociálna izolácia (napr. Matějček, 1999, Mikloško, 2008). Žijú buď na okraji majoritnej spoločnosti, napr. v rómskych osadách, či etnicky homogénnych sídliskách, alebo s minimálne vybudovanou podpornou sociálnou sieťou známych a príbuzných. Ide o rodiny, ktoré sa buď samé vylúčili zo širšieho spoločenstva, alebo ich sociálne okolie ako ne-súrodý prvok neprijalo.

Dieťa vyňaté z biologickej rodiny teda môže zažívať „exklúziu na dvakrát“. Napriek tomu je zrejmé, že cieľom vyňatia dieťaťa nie je jeho exklúzia, ale jeho inklúzia. Pre nás z toho vyplývajú dva závery:

- exklúzia a inklúzia nie sú v tomto prípade vecne opozitá, ale sú súčasťou toho istého procesu, ktorým je optimalizácia napĺňania základných potrieb dieťaťa,
- ani exklúzia, ani inklúzia nemá bez ďalších odborných súvislostí znamienko mínus alebo plus.

Optimalizácia je tu obsahovo veľmi blízka pojmu „najvyšší záujem dieťaťa“. Práve v kontexte tohoto pojmu je úplne namieste sa pýtať: „Aká miera exklúzie a inklúzie je pre to- ktoré dieťa optimálna?“ Odpoveď na otázku by nemala byť odpoveďou poplatnou „politickým želaniam“, ale v prvom rade vždy odpoveďou odbor-

nou, ktorá zohľadňuje skutočnosť, že exklúzia a inklúzia majú nielen svoje sociálne (socializačné) charakteristiky, ale i charakteristiky psychologické.

Odborná odpoveď je výzvou, ku ktorej môžeme pristupovať z viacerých úrovní. Uvedieme, podľa nás, tri základné:

- napĺňania potrieb samotného dieťaťa,
- ochraňovanie záujmov a potrieb iných detí,
- reálny sociálny kontext, jeho možnosti a limity.

Napĺňanie potrieb samotného dieťaťa

Aj dieťa vyňaté z biologickej rodiny potrebuje emocionálne vrelé, na pozitívne podnety bohaté a stabilné prostredie. Pri vekovo mladších deťoch s dlhodobou prognózou pobytu túto „objednávku“ môže veľmi dobre plniť vekovo primeraná adoptívna alebo pestúnska rodina. Oveľa menej jednoznačné je to však v prípade:

- umiestnenia dieťaťa do profesionálnej rodiny (krátkodobého profesionálneho pestúnstva),
- umiestnenia pubescenta a adolescenta do náhradnej rodiny,
- opakovaného presúvania dieťaťa z rodiny do náhradnej rodiny.

Pri profesionálnej rodine, po ročnom i dlhšom pobyte malého dieťaťa v nej, spôsobujeme jeho presunom do inej rodiny často jednak traumy dieťaťu, jednak profesionálnym rodičom, a pri opakovaných presunoch dieťaťa aktivizujeme v lepšom prípade jeho citové otupenie, ktoré môže byť akousi copingovou stratégiou prežitia (a týka sa aj profesionálnych rodičov), alebo emocionálnu labilitu. V horšom prípade podporujeme jeho abnormný osobnostný vývin. Ak vychádzame z našich skúseností zo supervíznych stretnutí s profesionálnymi rodinami, profesionálni rodičia, ktorí majú zvýšenú citlivosť, alebo pracujú „v krátkodobom režime“ profesionálnych rodín, vykazujú po piatich rokoch tejto práce zvýšenú mieru vyhorenia.

Pri malých deťoch ide o akúsi prirodzenú potrebu vrastania do nového rodinného prostredia, u pubescentov a adolescentov,

u ktorých je vývinovým trendom ich odpútavania sa od rodiny, môže byť nová rodina niečo úplne neprijateľné, s čím môžu byť (z ich pohľadu legitímne) v konflikte. Inklúzivnejším prostredím môže byť pre nich detský domov, ale aj prevýchovné zariadenie, ktoré je založené rovesníckych skupinách.

Osobitnou skupinou sú deti, ktoré idú na osvojenie do zahraničia. Sú vylúčené nielen zo svojej „vylúčenej“ biologickej rodiny a následne z profesionálnej rodiny alebo „rodinnej“ skupiny detského domova, ale aj zo svojej krajiny. Najmä pri deťoch mladšieho školského veku (staršie deti idú do zahraničia na osvojenie výnimočne) to veľmi pravdepodobne komplikuje ich budovanie identity.

Napĺňanie potrieb sa netýka len samotných detí, ale aj potrieb profesionálnych rodičov a náhradných rodičov. Nespokojní rodičia vychovávajú nespokojné deti. Jeden z okruhov, ktorý pri spájaní profesionálnych i náhradných rodín a detí zanedbávame, je ich vhodné párovanie - matching. Argumentácia, že sú to profesionáli, že si teda nemajú čo vybrať, alebo pri náhradných rodičoch, že si zvyknú a že sa to „utrasie“, je jednoducho neprofesionálna, popiera na oboch stranách osobnostné charakteristiky a predpoklady.

Potreby dieťaťa verzus potreby iných detí

Je zrejmé, že popri tendencii inkludovať dieťa tu existuje aj iná tendencia - diverzita starostlivosti a odbornej pomoci dieťaťu. Uvedieme tri príklady:

- Keď internát istej špeciálnej základnej školy internátnej (zvláštni školy internátni) na východnom Slovensku zmenili na detský domov, bol to detský domov s deťmi s mentálnym postihnutím. Napriek tomu do tohto domova postupne zaradili niekoľko detí intelektovo v norme (bolo tu práve voľné miesto a bolo to v spádovej oblasti). Ako biologický rodič by sme sa zrejme postavili proti, argumentovali by sme tým, že to nezodpovedá vývinovým možnostiam nášho dieťaťa, že tam bu-

de zaostávať a ťažko by sme prijali „inkluzívnu“ argumentáciu nejakého úradníka.

- V detských domovoch sme vytvorili „pod jednou strechou“ popri bežných skupinách aj špecializované skupiny pre deti s poruchami správania. Bez toho, aby sme pripravili odborne pracovníkov a ujasnili si filozofiu výchovy, z ktorej chceme vychádzať. Ukazuje sa, že tieto dva typy skupín v detskom domove sú nekompatibilné, že nemôžu fungovať v rovnakom režime starostlivosti, prinášajú menší efekt, ako špecializovaná starostlivosť.
- Vo výskume (Halašová, 2009), ktorý sa zaoberal názormi biologických detí profesionálnych rodičov na profesionálnu rodinu, sa 4/5 respondentov vyjadrili, že by v budúcnosti nechceli byť profesionálnymi rodičmi. Naše skúsenosti zo supervízie profesionálnych rodín ukazujú, že vstup detí „zvonka“ natoľko zásadne mení rodinnú klímu, že dochádza v rodinách k žiarlivosti a nespokojnosti biologických detí a skoršiemu odchodu z rodiny, pri profesionálnom rodičovi – žene zo strany manžela v lepšom prípade k trpiteľskej tolerancii, v horšom prípade k rozpadu manželstva.

Sme presvedčení o tom, že v náhradnej starostlivosti existuje len istá miera compatibility podskupín do celku, pri ktorom je výchova či starostlivosť zmysluplná. Ide o to, aby:

- sociálne znevýhodnení, deti s mentálnym i iným postihnutím boli menšinou skupinou, ktorá sa včleňuje do väčšej relatívne stabilizovanej skupiny,
- miera heterogenity inkludovaných jednotlivcov nebola veľká (nepočujúci + nevidiaci + ADHD + agresívni + ostatní = ťažko riešiteľný problém),
- bola práca odborne zabezpečená a podporená (odborný i prevádzkový servis, asistent pedagóga) a realizovala sa vo vhodne štruktúrovanom priestore,
- inklúzia neznižovala bezpečnosť prostredia aj pokiaľ ide napr. o mravné ohrozenie, či ohrozenie sociálno-patologickou skúsenosťou (napr. drogovovo závislé dieťa, dieťa sexuálne promiskuitné, dieťa s výraznými a častými agresívnymi prejavmi),

- napĺňanie potrieb každého jednotlivca a skupinový záujem boli vyvážené,
- inklúzia každému dieťaťu viac dávala, ako brala.

Reálny sociálny kontext, jeho možnosti a limity

Ideálny model inklúzie neexistuje ani v náhradnej starostlivosti. Práve reflektovanie reálnych možností je vhodným východiskom pre uplatnenie inkluzívneho prístupu. Nie je vždy ani najlepším, ani jediným možným riešením. Na jednej strane sú tu vážne ekonomické limity, je potrebné zabezpečiť úpravu prostredia, asistentov pedagóga a často ďalší finančne nákladný servis. Na druhej strane sú tu limity na strane profesionálnych rodičov, pestúnov i osvojitel'ov. Ide o to, čo všetko zvládnu oni, čo všetko je schopná zvládnuť ešte ich rodina. Nie je totiž celkom etické pomáhať iným tak, že vážne ubližujeme svojim najbližším. Neexistuje totiž osobitne najvyšší záujem prijatého dieťaťa a osobitne najvyšší záujem nášho biologického dieťaťa. Sú to spojené nádoby.

Záver

Každá generalizácia riešenia pomoci (dieťaťu) je nebezpečná. Nie vždy je najlepším riešením pre dieťa detský domov, ale nie je riešením pre každé dieťa vyňaté z biologickej rodiny ani rodina náhradná. Nie vždy je najlepším riešením pre dieťa a ostatné deti inklúzia, ale to vôbec neznamená, že by mala existovať iba špecializovaná starostlivosť. Skutoční experti sú predovšetkým na to, aby situáciu posúdili a hľadali riešenie, ktoré nielen konkrétnemu dieťaťu pomôže, ale ostatným deťom, resp. ich rodičom, neublíži. Sú tu aj na to, aby všade tam, kde sa snaží do odborných riešení zasahovať politika, mali odvahu povedať politikom: „Nie!“

Literatúra

- HALAŠOVÁ K., *Profesionálna rodina z pohľadu detí biologickej rodiny*, Bakalárska práca. Univerzita Komenského, Pedagogická fakulta, Bratislava 2008.
- MATĚJČEK Z., *Náhradní rodinná péče*, Portál, Praha 1999.
- MIKLOŠKO J., ŽARNAY Š., *Ohrozená rodina na Slovensku II v kontexte príčin vyňatia detí z biologických rodín 2006–2007*, Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar – pobočka, Bratislava 2008.

Opieka zastępcza – od ekskluzji do inkluzji

Streszczenie

W artykule przedstawiono problem włączenia i wyłączenia na trzech różnych poziomach. Pierwszy poziom to zaspokajanie potrzeb dziecka samego, drugi poziom – ochrona interesów i potrzeb innych dzieci, natomiast trzeci poziom to prawdziwy kontekst społeczny, jego możliwości i ograniczenia. Zwrócono uwagę, że ideologia i jej odezwy często wchodzą w konflikt z rzeczywistymi rozwiązaniami eksperckimi. Eksperci są pod presją politycznych pragnień. Wymieniono kilka konkretnych przykładów ze Słowacji, wpływających na „segregację” romskiej etniczności, „segregację” dzieci niepełnosprawnych intelektualnie, dzieci upośledzonych z niaruszoną populacją przysposobienia międzynarodowego.

SŁOWA KLUCZE: inkluzja, wykluczenie, społeczność romska, opieka zastępcza